

Munkafolyamatok és szolgáltatások

Állomány, állományalakítás

06/139

MITTLER, Elmar: The DFG national research collection system (Sondersammelgebietssystemplan - SSG) for print and electronic publications = LIBER Q. 15.vol. 2005. 3/4.no.

A Német Kutatási Társaság országos gyűjtőkori programja (Sondersammelgebietssystemplan) nyomtatott és elektronikus dokumentumokra

Internet cím: <http://liber.library.uu.nl/>

Dokumentumszolgáltatás; Egybehangolt állományalakítás; Hatékonyság; Portál; Tudományos és szakkönyvtárak

A *Deutsche Forschungsgemeinschaft* (DFG) elődje 1948-ban (a világháborús veszteségek és az ország megosztottsága okán) indította el azt a könyvtári állománygyarapítási programot melynek célja (ma is), hogy minden, kutatói érdeklődésre számos tartó műből legyen egy példány legalább egy német könyvtárban.

A szervezeti séma egyszerű volt: megkeresni a legjelentősebb gyűjteményeket; a legerősebb gyűjteményű könyvtárt anyagilag támogatni a külföldi (szak)irodalom beszerzésében; felkérni a könyvtárt, hogy vállalja a felelősséget a külföldi anyagok (és a teljes német kiadványtermés) beszerzéséért és a gyarapításhoz, feldolgozáshoz könyvtárközi kölcsönzéshez szükséges személyzet biztosításáért. Több mint húsz vezető német könyvtár és számos kisebb szakkönyvtár kap támogatást ily módon a szakgyűjteményi rendszer kialakítása érdekében. Az elmúlt 50 év folyamán néhány szakterületet országos központi könyv-

tárak (orvosi, műszaki, közgazdasági) vettek át, a német újraegyesítés pedig új résztvevőket hozott a rendszerbe. A tárgykörök és a támogatók megosztása meglehetősen komplex feladat, hiszen el kell kerülni a duplumok finanszírozását, de (egy jól szervezett könyvtárközi kölcsönzési rendszerrel a háttérben) a rendszer meglehetősen jól működik.

A *Sondersammelgebietssystemplan* (SSG) elnevezésű rendszer tagkönyvtárainak munkacsoportja statisztikája szerint 2003-ban a DGF fizette az állománygyarapítási program költségeinek 63%-át (ha a személyzeti költségeket is figyelembe vesszük, az arány megfordul: a könyvtárak viselik az összköltség 68%-át). A rendszernek természetesen hátrányai is vannak. A kiadványok mennyiségének és árának növekedése miatt vizsgálják a költségcsökkentés lehetőségeit. Ennek nyomán megállapították, hogy a támogatott gyűjtemények között nincs jelentős átfedés, ugyanakkor egy másik vizsgálat kimutatta, hogy a vizsgált szakterületeken a monográfiák 19,7-41,5%-a, a folyóiratok 18,2-54%-a volt egyedi. Ugyanakkor a szakgyűjteményekkel rendelkező könyvtárak a kölcsönzési kérések mindössze 23,8%-át elégítették ki; számos, az SSG körbe nem tartozó könyvtár is nyújt könyvtárközi kölcsönzéssel szakirodalmi anyagot; az olvasók általában nem ismerik saját szakterületük SSG könyvtárát. Az SSG könyvtárak mind a hierarchikus (helyi, regionális, országos gyűjtemények) könyvtárközi kölcsönzési rendszerben (ahol az „utolsó lehetőséget” jelentik), mind a SUBITO elnevezésű elektronikus dokumentum-ellátási rendszerben részt vesznek. (Ez utóbbiban mintegy 30 könyvtár kínál – csekély könyvtári közreműködéssel, közvetlenül a végfelhasználóhoz küldött – elektronikus dokumentumokat. Költségei ugyan magasabbak, mint

a könyvtárközi kölcsönzésé, azonban sokkal gyorsabb.)

A jövőt tekintve szükségesnek látszik a skót SCONE, vagy az OCLC/LACEY alapján valamiféle gyűjtemény-megfeleltetési stratégiát kimunkálni. Az e-folyóiratok terén törekedni kell az országos szintű licenszszerződések megkötésére (először 2005-ben sikerült négy nagy SSG könyvtárnak 18 adatbázisra országos licencmegállapodást kötnie). A virtuális könyvtárak fejlesztésében az SSG könyvtárak egyrészt a *DigiZeitschriften* („a német JSTOR”) számára digitalizálják folyóirataikat, másrészt a *Vascoda* tudományos portálon belül nyújtják szolgáltatásait.

(Mohor Jenő)

06/140

VOORBIS, Henk: Cooperative collection management in the humanities in the Netherlands = LIBER Q. 15.vol. 2005. 3/4.no.

Együttműködés a humán tudományi állománygyarapítás területén Hollandiában

Internetcim: <http://liber.library.uu.nl>

Egybehangolt állományalakítás; Egyetemi könyvtár; Kutatás információellátása; Nemzeti könyvtár; Szakirodalom -humán tudományi; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

Az áremelkedések és a kiadványok mennyiségének növekedése következtében a holland könyvtárak is szembesültek a beszerzés nehézségeivel. Ennek nyomán 1996-ban felbecsülték a tudományos és felsőoktatási könyvtárak állományát (a „nemzeti gyűjteményt”). Módszerűen a német *Sondersammelgebietssystemplan* (SSG, lásd a 139.sz. referátumot) rendszer tagkönyvtárainak gyarapodásával való összevetést választották, és megállapították, hogy a német könyvtárak adott beszerzéseinek még 45%-a sincs meg Hollandiában.

Az eredmények rámutattak arra is, hogy az egyes könyvtárak hogyan egészítik ki egymást: a legerősebb holland teológiai könyvtár csak 22%-ot, az országosan összesített állomány viszont 49%-os arányt mutatott. Ha viszont azt is vizsgálták, hogy a hiányzó művek mennyire relevánsak a holland kutatók számára, kiderült, hogy a releváns művek több mint 60%-a megvan a holland könyvtárakban is. A humán tudományok tekintetében a releváns könyvek 63,3%-a, a releváns periodikumok 52,4%-a, azaz az összes releváns kiadvány 58,9%-a megtalálható volt a holland könyvtárakban is. Mivel a többi tudományterülethez képest ez volt a legalacsonyabb arány, a holland tudományos kutatási szervezet (NWO) 1998-2000-re több mint 2,2 millió eurós támogatást adott a humán tudományok állománygyarapítására. Az ennek felhasználására kidolgozott projektben hat egyetemi és a nemzeti könyvtár vett részt.

Az összesen 38 szakterületet az intézmény oktatási kötelezettségének és beszerzési keretének figyelembevételével osztották fel úgy, hogy egy-egy szakterületnek lehetőleg egy könyvtár legyen a felelőse. A gyarapítási keretet csak Hollandiában még meg nem lévő dokumentumok beszerzésére fordíthatták, ezen belül a könyvtár könyvet, folyóiratot, elektronikus dokumentumot egyaránt beszerezhetett. A támogatott könyvtárt terhelték a feldolgozás, tárolás, és a könyvtárközi kölcsönzésre bocsátás, valamint a többi szakterület (amelyeknek nem lett országos felelőse) gyarapítása szinten tartásának költségei. A két év alatt 37660 publikációt szereztek be.

Az NWO 2001-2004 között újabb közel 2,5 millió eurós támogatást nyújtott (melyhez az egyetemek további 680670 euróval járultak hozzá), és a korábbi tapasztalatok alapján néhány változtatást is végrehajtottak, finomítottak a keretek elosztásán, néhány szakterület gazdát cserélt, és nagyobb erőfeszítéseket tettek az elektronikus források licencelésére.

A két ciklus eredményeit vizsgálva kitűnt, hogy

míg a friss kiadványok beszerzése mind a társadalom-, mind a természettudományok esetében csökkent, a humán tudományok esetében növekedett. Az első két évben viszonylag magasabb volt a korábbi kiadványok aránya (pl. 1960 előtti 1,3%, 1991-1995 közötti 17,7%), a pótlások nagy része ezzel meg is történt (a második ciklusban 0,8 illetve 2,9%-ra csökkent), viszont 30%-ot tett ki az 1996-2000 közötti, és 63,7%-ot a 2000 utáni megjelenésű publikációk beszerzésének aránya. Az értékelés kérdőíves illetve interjú vizsgálatokkal kiterjedt a szakreferens könyvtárosok és a humán tudományi kutatók véleményére is.

A legfontosabb megállapítások szerint a nemzeti gyűjtemény sokfélesége jelentős mértékben növekedett, és mind a könyvtárosok, mind a kutatók véleménye szerint ebben nagy szerepet játszott a projekt. A kiadványok mennyiségének folyamatos növekedésére tekintettel elengedhetetlenül fontos a projekt folytatása. Szükség van néhány további változtatásra: lehetővé kellene tenni egyes esetekben második példány beszerzését is a projekt terhére, és nagyobb figyelmet kell fordítani az angol és holland mellett más nyelvű dokumentumok beszerzésére. Mind a tanszékeknek, mind az egyéni kutatóknak több ismerettel kell rendelkezniük a projektről általában, és a beszerzési javaslatétel lehetőségéről különösen. Az értékelő tanulmány alapján az NWO úgy döntött, hogy 2005-2006-ra, harmadik ciklusban is finanszírozza a projektet, melynek 2,2 millió eurós keretét 70%-ban az NWO, 30%-ban az egyetemek biztosítják.

(Mohor Jenő)

06/141

WAGNER, A. Ben: Take the „e-only” test = Libr.J. 130. vol. 2005. 19.no. 36-37.p.

A „Csak elektronikus” teszt: készen áll-e a könyvtár arra, hogy a folyóiratoknak csak az elektronikus változatát rendelje meg?

Elektronikus folyóirat; Folyóirat-előfizetés

A költségvetési keret és a raktárak szűkös volta, valamint a hét minden napján hozzáférhető (24/7) szakirodalom iránti igény egyre több könyvtárat késztet arra, hogy folyóiratait csak elektronikus formátumban fizesse elő. Számos vita és cikk foglalkozik e megoldás előnyeivel, költségével és kockázataival. Ez az írás két olyan segédeszközt (kérdőívet) ismertet, amely segítségével gyorsan eldönthetjük, érdemes-e lemondani egy adott folyóirat nyomtatott változatát az elektronikus javára. Az első gyorsesztet (*quick screen*) fejlécből – a kiadó neve, a folyóirat címe – és öt rövid kérdéscsoportból áll:

1. *Van-e lehetőség kizárólag az elektronikus változat előfizetésére?* (Igen / Nem)
Nemleges válasz esetén állj!
2. *Adnak-e kedvezményt, ha csak az elektronikus változatra fizetünk elő?* (Igen / Nem)
Nemleges válasz esetén állj!
3. *A tartalom tulajdonlásának lehetőségei:*
A) A régebbi évfolyamok __ év múlva ingyenesen elérhetők az interneten (Igen / Nem)
B) A régebbi évfolyamok megvásárolhatók (Igen / Nem)
__ A kiadó honlapján elérhetők vagy
__ fizikai hordozón (CD-ROM/DVD) évente megkapja az előfizető.
4. *A tartalomhoz való folyamatos hozzáférés biztosítása*
__ Harmadik fél tükörportálján
__ Letéti megállapodás
__ A szerződés nyelve
Egyéb _____
5. *A kulcskérdés: Ha tíz évig előfizetünk egy e-folyóiratra, aztán lemondjuk, mi lesz ezzel a tíz évfolyammal?*
__ Nem érhető el többé.
__ A kiadó honlapján ingyenesen elérhetők.
__ A kiadó honlapján csekély összegért elérhetők.

— Kérésre a kiadó megfelelő formátumban elküldi.

A második kérdőív (*Journal Publisher Evaluation Sheet*) valamivel hosszabb: 13 rövid kérdésre kell választ adni, majd ezeket pontérték alapján három oszlopba besorolni. (Pl. a régi évfolyamok lemondás esetén elérhető-e, a kiadó típusa, a könyvtár/kiadó viszonya, megtakarítás mértéke, a könyvtárközi kölcsönzés lehetséges-e stb.) Az ív kitöltése után gyorsan kiderül, hogy a folyóirat elektronikus változatára való áttérés biztonságos-e, bizonytalan-e vagy nem ajánlott. A legfontosabb szempont, hogy hosszú távon elérhető legyen a tartalom, és hogy az elektronikus változat egyenértékű-e a nyomtatottal.

A leírt tesztek jól segíthetik a döntéshozatalt, de nem igazi objektív mérőeszközök – a végső szót a gyarapító könyvtárosoknak kell kimondaniuk!

(*Murányi Lajos*)

06/142

RONCEVIC, Mirela: The e-ref invasion = *Libr.J.Suppl.* 130.vol. 2005. 19.no. 8-13.p.

Átveszik-e az elektronikus tájékoztató eszközök a hagyományos kézikönyvek helyét?

Állományalakítás; Egyetemi könyvtár; Elektronikus publikáció; Közművelődési könyvtár; Referenz; Segédkönyv, kézikönyv

Az egyik michigani közkönyvtárban a tájékoztató szolgálat munkatársai a kézikönyvtár számos darabját kivonják, és az elektronikus dokumentumoknak csinálnak helyet, de ezt látni New Yorkban és Georgiában is. Mindez arra utal, hogy bevonultak a könyvtárakba az elektronikus dokumentumok: egyre több olvasó hálózati adatbázisokban kíván tájékozódni. Védhetjük a könyveket, de nem tagadhatjuk, mennyivel előnyösebb sokszor az elektronikus dokumentum használata. A kép elég vegyes most még: nem tisztázódott, milyen legyen egy kézikönyv-

tári állomány ebben az átmeneti időszakban. (A szakmai konferenciákon ezekről a kérdésekről mindig telt ház előtt folyik a vita.)

A kiadók is különböző stratégiával reagálnak a helyzetre, és ez üzleti modelljeikben is tükröződik: némelyik szinte minden energiáját az elektronikus változatoknak szenteli (H.W. Wilson), egyesek elektronikus könyvekkel jelentkeznek (Thomson Gale), mások régebbi kiadványaikat digitalizálják (Greenwood, Routledge), megint mások hűek nyomtatott irányvonalukhoz (Sage Reference), ugyanakkor partnerként az elektronikus tartalomszolgáltatásban is részt vesznek. Ami közös, számolnak az új igényekkel.

A könyvtárosokkal folytatott beszélgetésekből kiderült, hogy továbbra is vásárolnak kézikönyveket, de közel sem annyit, mint azelőtt: részint a helyhiány, de főleg a szolgáltatás színvonala miatt (az elektronikus változat ugyanis „többet tud”). Ideális esetben a könyvtárak mind a két formátumban beszereznék a kézikönyveket, de ez nem megy: a szűkös gyarapítási keretek miatt nehéz döntéseket kell hozni. (Ha nem a hálózati források miatt, akkor a többi nem hagyományos dokumentum népszerűsége miatt jut kevesebb pénz könyvre, abból is a népszerű szépirodalomra.) Egyesek azért vesznek kevesebb nyomtatott dokumentumot, hogy több elektronikus forrásra jusson pénz, míg mások azért óvakodnak az elektronikus változattól, mert úgy érzik, nem kapnak elég egyenértéket a pénzükért.

A pénznek mindenki szűkében van, a kiadók is, hiszen egy komoly adatbázis kiépítése nem olcsó mulatság. Jelentős veszélyt – vagy inkább versenytársat – jelent a Google is számukra. Ugyanakkor több kiadó keresi a párbeszéd lehetőségét a könyvtárosokkal, hiszen elsősorban ők (és olvasóik) számára készülnek a kézikönyvek.

A cikk végkicsengése: a nyomtatott kézikönyvek sorsa lehet válságos, de a tájékoztató segédkönyvek kiadásáé és a tájékoztató könyvtáros szakmáé nem; a problémákat egymás kölcsönös

megelégedésére kell megoldaniuk. (Talán az sem véletlen, hogy a cikkbe két oldalon a *Sage Reference* két többkötetes kézikönyvének, illetve a *Science Direct* online referenz anyagainak a hirdetése ékelődik...)

(Murányi Lajos)

Lásd még 156

Különgyűjtemények

06/143

CHO, Jin-suk: Schatzkiste voller Werke einer grossen Kultur. Die Koreasanmlung der Staatsbibliothek zu Berlin = Bub. 57. Jg. 2005. 10. no. 696-700. p. Bibliogr. 8 tétel.

Res. angol és francia nyelven

A berlini Staatsbibliothek Korea-gyűjteménye

Általános tudományos könyvtár; Ázsiai gyűjtemény

Brandenburgi Frigyes Vilmos választófejedelem, a Porosz Állami Könyvtár (a mai Berlini Állami Könyvtár elődje) alapítója fontosnak tartotta a Keletre vonatkozó ismeretek gyarapítását, ezért a könyvtár már a 17. század második felében megkezdte a kínai művek gyűjtését, megalapozva ezzel a később önálló részleggé váló Kelet-ázsiai Gyűjteményt. A gyűjtőkör pontos regionális határait csak később, 1922-ben határozták meg. A második világháború alatt a gyűjteményből 50 ezer kötetet különböző helyekre szállították el, 30 ezer kötet elveszett, 20 ezer kötet ma a krakkói Jagelló Könyvtárban található.

1951-től a Berlini Állami Könyvtár Kelet-ázsiai Részlege – együttműködve a Keleti Részleggel – az országos irodalomellátási rendszer részeként, országos feladatkörű különgyűjteményként működik a Német Kutatási Társaság megbízásából. Több mint egymillió kötete van, (ebből 700 ezer eredeti nyelven), gyűjtőköre: Japán, Kína (Hongkonggal együtt), Korea, Tajvan,

Mongólia. Az évi gyarapodás 15 ezer kötet, 4 ezer kurrens folyóirat. Japán és Dél-Korea hivatalos kiadványait a könyvtár – tekintettel az országos szakkönyvtári feladatra – megkapja, más területekről vétel és csere útján gyarapodik. A Kelet-ázsiai Részleg nemcsak Németországnak, hanem Európának is a legnagyobb ilyen jellegű gyűjteménye.

A könyvtár két keleti gyűjteményrészlege közös olvasótermet tart fenn, 30 ezer kötetes kézikönyvtárral.

A Kelet-ázsiai Részleg viszonylag önálló egyisége a koreai gyűjtemény. A koreai irodalom gyűjtésének története is messzire nyúlik vissza: 1883-ban a Német Birodalom és a Koreai Királyság barátsági szerződést kötött, utána évekig Koreában működött tanácsadó diplomataként Paul Georg von Möllendorff, akinek helyi vonatkozású hagyatéka a berlini Állami Könyvtárba került. A két ország kapcsolata az azóta eltelt 120 év alatt is eleven maradt. Ma a koreai gyűjtemény 65 ezer eredeti nyelvű könyvön kívül igen gazdag nyugati nyelveken írt anyaggal és 200 kurrens folyóirattal rendelkezik. Németországban öt egyetemen tanulnak a hallgatók koreanisztikát, további öt egyetemen a koreanisztika mint mellékszak vagy mint nyelv felvehető, így az Állami Könyvtár koreai gyűjteménye tíz kisebb intézeti könyvtár központjaként is működik.

A gyarapítás a korábbi időszakokban csak a nyelvészeti, irodalmi és helyismereti művekre terjedt ki, az 1960-as évektől azonban a társadalomtudományi és művészeti műveket is beszerzik, a Koreára vonatkozó jogtudományi irodalmat pedig a Berlini Állami Könyvtár, mint gyűjtőkörébe tartozót, nyugati nyelveken szerzi be. Jelentősek a régi útleírások, köztük a legrégebb, fametszetekkel illusztrált koreai úti beszámoló: Christoph Arnold: „*Három hatalmas birodalom, Japán, Sziám és Corea igazmondó leírása*” 1672-ből.

Újabban a kelet-ázsiai kutatások az egyes országok sajátságain túl elsősorban a közös

történeti, politikai, gazdasági és kulturális jellegre és a változások közös tendenciáira irányulnak. Ez a kutatói érdeklődés meghatározza a gyűjtemény munkáját is: az eredeti nyelvű művek és azok nyugati fordításain túl előtérbe került a nyugati szerzőktől származó, a térség problémáival foglalkozó művek beszerzése, valamint kiemelten gyűjtik a térségből származó, a szomszédos országok helyzetét elemző írásokat, pl. japán és koreai irodalmat Kináról, kínai és koreai elemzéseket Japánról stb. (A japán nyelvű, Koreával foglalkozó irodalom azért is fontos, mert Korea japán megszállása alatt, 1910-1945 között a koreai nyelvű publikálás teljességgel tiltott volt.)

A dél-koreai irodalomhoz való hozzájutás a kereskedelmi csatornákon és jegyzékeken keresztül többé-kevésbé megfelelő. Igen sok művet kapnak ajándékba a „Korea Foundation”-tól. (Ez kb. a Goethe Intézetnek megfelelő kultúraközvetítő szervezet.) Észak-koreai művet jelenleg kirívóan alacsony számban szereznek csak be, mert az itteni kiadók mozgásköre rendkívül korlátozott, túlnyomórészt politikai-ideológiai műveket adnak csak ki. E műveket korábban Hongkongon és részben Japánon keresztül szerezték be, most ez egy észak-koreai szállító cégen keresztül is lehetséges.

A gyűjtemény teljes anyagát digitális formában kívánják feltárni, e téren viszont sajátos nehézséget jelent a koreai írásmód. Gondot okoz a latin betűkre történő transzkripció: az egyes átírási szabályok (pl. a német könyvtárakban hivatalos szabvány és a koreai könyvkiadók által használt gyakorlat) eltérnek egymástól.

(Katsányi Sándor)

06/144

ALBANESE, Andrew Richard: Rarities online = Libr.J. 130.vol. 2005. 18.no. 40-43.p.

Könyvritkaságok digitalizálása amerikai egyetemi könyvtárakban

Digitalizálás; Egyetemi könyvtár; Különgyűjtemény; Régi és ritka könyvek gyűjteménye

A digitalizálás révén az eddig a kutatóktól is elzárt értékes kéziratok, könyvritkaságok és különgyűjtemények válnak, válhatnak közkinccsé. Az Egyesült Államokban fontos programok indultak több nagykönyvtárban, így a Columbia egyetemen (*Columbia University Libraries Digital Program*), a Stanford és a Cambridge egyetemen (középkori kéziratok digitalizálási projektje). A digitalizálás mellett legalább ilyen fontos a különgyűjtemények folyamatos gyarapítása is, a fontos gyűjtemények megszerzése, és a különgyűjtemények feltárása. A tudományos könyvtárak szövetsége (Association of Research Libraries, ARL) különgyűjteményi munkacsoportjának 1998-as felmérése szerint 100 könyvtárnak mintegy a harmadában nincs feltárva az állomány, és 44%-uk nem is enged hozzáférést a feldolgozatlan anyaghoz. 2003. évi konferenciájukon a gyűjteményeknek az interneten való eléréséről tanácskoztak, de a minimális rekordformátumra tett javaslat nem aratott elismerést. (Nem egyszerű annak az eldöntése sem, milyen szinten tárják fel az állományt: a gyűjtemény szintjén, a dokumentumok szintjén, vagy ezeket kombinálva.) Idő- és munkaigényes a tárolás, a megőrzés és a dokumentumok konzerválása is. A cikk befejező része két fontos kezdeményezést ismertet. A Columbia egyetem könyvtára a jelentős régi könyv- és kézirategyűjteménye mellett (500 ezer, illetve 28 millió egység) jelentős dokumentumanyagot tárol *oral history* gyűjteményében (pl. a szeptember 11-i eseményekről is), valamint a nemrég megszerzett emberi jogi (*Human Right Watch*) archívumában, melynek feldolgozása most kezdődött. Chicagóban az egyetem új projektje keretében jelentős elektronikus kézirategyűjteményt fognak létrehozni 65 arab, etióp, görög, latin, örmény és szír kézirat (*Goodspeed New Testament Manuscript Collection*) digitalizálása révén, amely az interneten lesz elérhető a kutatók számára

(<http://goodspeed.lib.uchicago.edu/>).

Az utolsó oldalon egy keretes írásban – a fentiek illusztrálására – a szerző a Virginia egyetem (UVA) történelmi különgyűjteményének otthont adó, 2004-ben megnyitott új könyvtárat mutatja be.

(*Murányi Lajos*)

Feldolgozó munka

06/145

LEES, Janet: OCLC Registry of Digital Masters - Opportunities for European cooperation = LIBER Q. 15.vol. 2005. 3/4.no.

Az OCLC digitális alappéldány-nyilvántartása: lehetőség az európai együttműködésre

Internetcím: <http://liber.library.uu.nl>

Bibliográfiai számbavétel; Dokumentumazonosítás; Együttműködés -nemzetközi; Elektronikus dokumentum

A digitális könyvtárak működéséhez szükséges infrastruktúra lényeges eleme kell, hogy legyen a digitális „mesterkópiák” számbavétele, regisztrációja. Egy ilyen regiszter funkcionális követelményeinek összeállítására a digitális könyvtári szövetség (*Digital Library Federation – DLF*) 2001-ben hívott életre munkabizottságot, majd felkérték az OCLC-t a bizottsággal való együttműködésre, hogy a kifejllesztendő regisztrációs rekordok beépülhessenek az OCLC WorldCat-ba. Kezdetben a regiszter a nyomtatott eredetiről, állományvédelmi céllal készült digitális másolatok leírásait tartalmazta volna, később ezt kiterjesztették a digitálisan létrejött anyagokra is, beleértve a folyóiratokat.

A regiszterbe való bejelentéssel az intézmény azt jelzi, hogy a leírt anyagot szándékában áll hosszú ideig megőrizni és hozzáférési lehetőségét fenntartani. A regiszter rekordjai a meglévő leírási szabványokon alapulnak, kiegészítve a digita-

lizálásra és a hozzáférésre vonatkozó adatokkal. Mivel a regiszternek az OCLC „ad szállást”, a MARC21 formátumot használják, de ez nem zárja ki a más formátumokról (pl. UniMARC, DublinCore) való konverzió lehetőségét. Az URL (vagy URN)-ek és más tartós azonosítók a használati példány elérését és a hozzáférés módjának leírását is szolgálják, valamint információt adnak a „mesterkópia” létrehozásánál és archiválásánál alkalmazott szabványokról. A digitalizálás szándékának jelzése pedig a fölösleges többszörös digitalizálást teszi elkerülhetővé. A rekordkészítés részletes útmutatója megtalálható a DLF honlapján.

(<http://www.diglib.org/dlfhomepage.htm>)

Bár jó lenne csak magas szinten szabványosított és igen jó minőségű anyagokat nyilvántartani, annak érdekében, hogy a magas követelmények ne zárjanak ki fontos gyűjteményeket a regisztrációból, csak minimális előfeltételeket állapítottak meg. Az egyelőre nem túl sok rekord egyaránt elérhető az OCLC FirstSearch interfészén, az OCLC PICA PiCarta elnevezésű szolgáltatásán, és önálló adatbázisként a DLF-en keresztül is.

Európában a LIBER támogatásával az EROMM (*European Register of Microform Masters*) mintájára működhetne a rendszer.

(*Mohor Jenő*)

06/146

ŠAUPERL, Alenka: Subject cataloging process of Slovenian and American catalogers = J.Doc. 61.vol. 2005. 6.no. 713-733.p. Bibliogr.

A tárgyi feltárás munkafolyamatának elemzése szlovén és amerikai könyvtárakban: egy empirikus vizsgálat eredményei

Felmérés; Összehasonlító könyvtártudomány; Tárgyi feltárás

A tanulmány a tárgyi katalogizálás (osztályozás) folyamatát vizsgálta szlovén és amerikai katalo-

gizálók esetében. Első lépésként mindegyik katalógizáló a könyv témáját akarta kideríteni. Míg az amerikai katalógizálók a szerző szándékát is vizsgálták, a szlovének kizárólag a témára összpontosítottak. A szlovén és amerikai *egyetemi könyvtári* katalógizálók nem foglalkoztak annak kiderítésével, hogy a könyvet milyen célból fogják használni, de az amerikai *közkönyvtári* katalógizálók fontosnak tartották ezt. Az új leírás elkészítéséhez mindegyik szakember felhasználta a már létező rekordot és/vagy megnézte a már használt tárgyszavakat. Utolsó lépésként az amerikaiak összevetették a választott tárgyszót vagy jelzetet a vonatkozó indexelő nyelv legújabb kiadásával és ellenőrizték, hogy helyesen értelmezték-e azt. Ezt a lépést a szlovén katalógizálók gyakran kihagyták.

(Autoref. alapján)

06/147

BALÍKOVÁ, Marie: Viacjazyčný predmetový prístup do katalógov národných knižnic (MSAC). Spolupráca Českej republiky so Slovenskom, Slovinskom, Chorvátskom, Macedónskom, a Lotyšskom = Knižnica. 6.roč. 2005. 11.no. 3-8.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

Többnyelvű tárgyi keresés könyvtárak katalógusaiban (MSAC.) Együttműködés a Cseh Köztársaság és Szlovákia, Szlovénia, Macedónia, Litvánia és Lettország között

Együttműködés - nemzetközi; Gépi információkeresés; Nemzeti könyvtár; Online katalógus; Tárgyi feltárás; Tárgyszójegyzék; Többnyelvű tézaurusz

A cikk egy nemzetközi projektet ismertet egy többnyelvű tárgyszójegyzék kifejlesztéséről, amelynek alapjául a tárgyi besorolási adatok cseh adatállományát kívánják felhasználni. A projekt célja az, hogy a részt vevő könyvtárakban az online katalógusok és az együttműködő internetszolgáltatások használói egy olyan egysé-

ges indexelő és információkereső eszközhöz jussanak, amely lehetővé teszi a többnyelvű, egyidejűleg több adatbázisban történő keresést. A projektben részt vevő országok: Csehország, Horvátország, Lettország, Litvánia, Macedónia, Szlovákia és Szlovénia. A kezdeményezés összhangban van az IFLA legutóbbi irányelveivel: *Changing Roles of Subject Access Tools* (Berlin), *Implementation and Adaptation of Global Tools for Subject Access to Local Needs* (Buenos Aires), *Cataloguing and Subject Tools for Global Access: International Partnerships* (Oslo).

(Autoref. alapján)

06/148

SHIRI, Ali - MOLBERG, Keri: Interfaces to knowledge organization systems in Canadian digital library collections = Online Inf.Rev. 29.vol. 2005. 6.no. 604-619.p. Bibliogr.

Osztályozási rendszerek alkalmazása kanadai digitális könyvtárakban

Elektronikus könyvtár; Gépi információkeresési rendszer; Osztályozási rendszer; Számítógép-hálózat

A cikk azt vizsgálja, hogy a kanadai digitális könyvtári állományok milyen mértékben vannak összekapcsolva valamilyen osztályozási rendszerrel a keresési felületen keresztül. A következő adatgyűjtési módszereket alkalmazták: az osztályozási rendszerek irodalmának áttekintése; kanadai kormányzati és felsőoktatási intézmények webhelyeinek vizsgálata, kapcsolatfelvétel osztályozási rendszerek kutatóival; kapcsolatfelvétel a kormányzati szervezetek szakembereivel az osztályozás és információszerzés területéről. 33 olyan digitális állományt találtak, amelyek használnak valamilyen osztályozási rendszert, leginkább tezauruszt, tárgyszójegyzéket és osztályozási táblázatokat.

(Autoref. alapján)

Lásd még 124, 169

Katalógusok

Lásd 110

Információkeresés

06/149

OZMUTLU, Seda: Performance of question-based vs keyword-based search engines and effect of web user characteristics on search engine performance = Online Inf.Rev. 29.vol. 2005. 6.no. 656-675.p. Bibliogr.

Természetes nyelvű kérdésre, illetve kulcsszóra épülő keresőgépek teljesítményének összehasonlítása, és a használók tulajdonságainak hatása a keresőgépek teljesítményére

Gépi információkeresési rendszer; Használói szokások; Hatékonyság; Keresőkép; Számítógép-hálózat

A tanulmány azt vizsgálja, hogy a természetes nyelvi vagy a kulcsszó alapú kérdéseket dolgozzák-e fel sikeresebben az internetes keresőgépek, és hogy a használók jellemzői és a keresőrendszer megválasztása befolyásolja-e a keresés teljességét és pontosságát. Két internetes keresőgép, a Google és az AskJeeves teljesítményét hasonlították össze. Az AskJeeves valamivel sikeresebbnek bizonyult a természetes nyelvi kérdések feldolgozásában, de ez az eredmény statisztikailag nem volt bizonyítható. A Google viszont a kulcsszavas keresések esetében statisztikailag is jobb eredményeket produkált, mint az AskJeeves. Az is bebizonyosodott, hogy a használók tulajdonságai közül a koruk befolyásolja a legkevésbé a teljességet és pontosságot.

(Autoref. alapján)

06/150

PU, Hsiao-Tieh: A comparative analysis of web image and textual queries = Online Inf.Rev. 29.vol. 2005. 5.no. 457-467.p. Bibliogr.

Képek és szövegek keresése az interneten: összehasonlító elemzés

Gépi információkeresés; Használói szokások; Képanyag; Keresőkép; Számítógép-hálózat

A tanulmány célja a világhálón való kép-, illetve szövegkeresések összehasonlítása. A szerző nagyszámú internetes keresőkérdést hasonlított össze azok tényszerű jellemzői, típusai és témái szerint. Főbb eredmények: 1) a használók kép- és szövegkeresésnél egyaránt rövid keresőkérdést szeretnek feltenni; 2) képek keresésénél több a nulla találat, specifikusabb és finomabb a keresőkérdés; 3) a képkeresések a szövegkeresésnél nagyobb mértékben irányulnak bizonyos népszerű témákra; a szövegkeresések keresőkérdései változatosabbak.

(Autoref. alapján)

06/151

GOODRUM, Abby A.: I can't tell you what I want, but I'll know it when I see it. Terminological disconnects in digital image reference = Ref.User Serv.Q. 45.vol. 2005. 1.no. 46.,47.,51-53.p. Bibliogr. 8 tétel.

„Nem tudom elmondani, mit is szeretnék, de amint látom, tudni fogom...” Terminológiai problémák a digitális képekről való tájékoztatásban

Elektronikus könyvtár; Felmérés; Gépi információkeresés; Képanyag; Referenz; Tárgyi feltárás

A vizuális források szakértői (múzeumi könyvtárosok, diafilmtárosok, film- és videoarchívumok munkatársai stb.) mindig is közvetítettek a képgyűjtemények és a képi információ iránti igények között, illetve segítettek a vizuálisinformáció-igény meghatározásában (kifejezésében) és a különböző forrásokból származó képekkel való megfeleltetésben.

A képkeresés lényegét tekintve fordítás: a kereső igényét le kell fordítani olyan belső kifejezésekre (vagy leképezésekre), amelyekkel az

igény érthetővé válik a keresést végző személy, vagy információs rendszer számára. Az első nehézség a vizuális információ iránti igény *verbális* kifejezése, amihez a képek leírásának sokféle lehetősége társul, akár a keresők, akár a gyűjteményszervezők használják azokat. Az elektronikus képtárolás pedig megsokszorozza a képforrások mennyiségét, ráadásul a weben elérhető digitalizált képek nagy részéhez nem társul semmiféle szöveges leírás. A gyakorlatban egy-egy képgyűjtemény tartalmát inkább gyűjtemény szinten írják le, mintsem az egyes képek tekintetében.

A keresőrendszerek legtöbbje szöveg alapú, noha a képek legtöbbjét semmilyen szöveges információ nem kíséri. A különféle gyűjteményeknek pedig más-más információigényei vannak: egy szépművészeti múzeum esetében a kép tárgya szinte érdektelen (alkotójához, keletkezési körülményeihez és idejéhez, provenienciájához képest), míg egy könyvtár helyismereti gyűjteményében éppen a tárgy (mit vagy kit, milyen eseményt ábrázol) az elsődleges szempont. Ennek megfelelően a képek katalogizálása is rendkívül különböző lehet, s mindmáig nem is alakult ki egységes módszer a képek leírására, mely a múzeumok, könyvtárak, levéltárak különféle igényeit egyaránt ki tudná elégíteni.

Az a megközelítési mód, mely a bemutatotthoz hasonló képeket keres, illetve színek, formák szerint keres képeket, vezetett el a többnyire *Content Based Image Retrieval* (CBIR) rendszernek nevezett, automatikus képfeldolgozáson alapuló megoldások kifejlesztéséhez. Ezek a képeket mintafelismerő programokkal olyan egyszerű tulajdonságok szerint dolgozzák fel, mint szín, alak, felület, amiket magukból a képekből nyernek. A kereső azután mintaképekből, színskálákból válogathatja össze (klikkeléssel) a keresett kép megfelelő tulajdonságait. Ez az ígéretes megközelítés azonban még fejlődésének korai fázisában van.

A képek és leírásaik közötti (szemiotikailag is megközelíthető) szemantikai akadály le-

küzdésére Enser a képek következő típusait határozta meg:

- általános dokumentációs (valóságghű ábrázolás: fénykép, rajz, festmény stb.);
- speciális dokumentációs (valóságghű ábrázolás, valamilyen technika közbejöttével: röntgen, ultrahang, mikroszkópos felvételek, hőfénykép stb.);
- kreatív (a valóságghű ábrázolástól eltérő: nemfiguratív műalkotás, védjegy, logo, címer stb.);
- modell (a valóságot két vagy három dimenzióban modellező ábrázolások: térkép, diagram, építészeti tervrajz stb.).

A vizuális igények további megkülönböztetésére alkalmas, hogy van-e és milyen jellegű vizuális finomítás, olyan kifejezés, mely módosítja a körülírt képigényt. Ilyen lehet:

- nem egyedi (pl.: egy férfi képe);
- nem egyedi, finomított (pl.: egy nyolcvan körüli, zongorázó férfi képe);
- egyedi (pl.: kép Bill Clintonról);
- egyedi, finomított (pl.: kép a szaxofonozó Clintonról).

A *Syracuse University* (New York) könyvtárában végzett felmérés szerint az *AskERIC*-hez és a *Virtual Reference Desk*-hez érkezett 7527 digitális referenz kérés közül 590 vonatkozott vizuális anyagokra, az alábbi megoszlásban: általános dokumentációs 77,3%; modell 24,4%; kreatív 6,2%; speciális dokumentációs 2,1%. Nem egyedi, finomított 55%; nem egyedi 24%, egyedi 14%, egyedi, finomított 7%. Noha valamilyeni kérést sikerült kielégíteni, a forrásként felhasznált webhelyek alig 30%-ában találtak 3 vagy több olyan kifejezést, ami a felhasználó kérésében is szerepelt. A keresőtől származó legalább egy kifejezés szerepelt a webhelyek címének 17%-ában, illetve 57%-ban bárhol az adott webforrásban, míg a képszövegekben illetve a fájlnevekben mindössze 2-2%-ban. Két kifejezés esetében az arány 42, 7, illetve 1-1%. Megállapítható, hogy a weben elérhető vizuális adatbázisok, illetve források éppen a fontos

helyeken (cím, képszöveg, fájlnev) nem tartalmaznak a kereső által használt kifejezéseket (hiszen míg a használó füstöt, füstfelhőt keres, a rendszer szótárában inkább az „ipari környezet-szennyezés” kifejezés található).

(Mohor Jenő)

06/152

BENOGOCHEA, L. - PATRICIO, M.Á.: Sistemas de visualización para bibliotecas digitales = Rev.Esp.Doc.Cient. 28.vol. 2005. 3.no. 273-292.p. Bibliogr. 19 tétel.

Res. angol nyelven

Digitális könyvtárak megjelenítési módszerei

Elektronikus könyvtár; Gépi információkeresés; Számítógép-hálózat

A könyvtár hagyományos funkciói (a gyűjtés, feldolgozás, tárolás, hozzáférhetővé tétel és használatba adás) a digitális környezetben is érvényesek, azonban itt a könyvtáros, tájékoztató és dokumentációs szakemberek napi munkájához hozzá tartozik az interneten elérhető források használata is. Az internet ugyan tekinthető a világ legnagyobb enciklopédiájának is, ám tartalma nem érhető el rendezett formában, s nem is mindig könnyen.

Noha a felhasználóknak (és a könyvtárosoknak) a keresőmotorok formájában vannak eszközeik az információk fellelésére, azonban a választott mód nagymértékben befolyásolja az elérhető eredményt. A hagyományos módon megjelenő eredmények hatékonysága pedig könnyen elvész, ha nagy mennyiségű adatot kapunk válaszként. A probléma megoldásának eszközei lehetnek az interneten végzett információkeresés eredményeinek vizualizációját szolgáló rendszerek. Ezek a strukturált megjelenítést szolgáló rendszerek két (esetleg három) dimenzióba rendezik az elemeket, lehetővé téve a felhasználó számára, hogy úgy „mozogjanak” a megtalált

információk között, mintha egy felületen (vagy a térben) tennék azt.

(Autoref. alapján)

06/153

ARSENAULT, Clément: Problemes de repérage des ressources bibliographiques en langue chinoise: une perspective occidentale = Doc.Bibl. 51.vol. 2005. 3.no. 175-184.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol és spanyol nyelven

Kínai nyelvű bibliográfiai források keresésének problémái „nyugati” nézőpontból

Gépi információkeresés; Nem latin betű; Transzliteráció

A cikk számos kutatási lehetőséget vázol fel kínai nyelvű bibliográfiai rekordok keresési módszereinek kifejlesztésére. Az eddigi kutatások főleg a latin betűs transzliterációra (Pinyin) épülő információkeresés előnyeivel és hátrányaival foglalkoztak, de úgy tűnik, a használók jelentős része elégedetlen a Pinyin típusú keresések eredményeivel. Ezért szükséges egyéb módszerek felfedezése és integrálása észak-amerikai környezetbe, ahol az állományok egy részét kínai nyelvű dokumentumok alkotják.

(Autoref. alapján)

Lásd még 109, 147, 181, 184

Olvasószolgálat, tájékoztató munka

06/154

BRANDORFF, Günter: Al@din weiss alles. Drei Jahre erfolgreicher Informationsdienst der niederländischen Bibliotheken = BuB. 57.Jg. 2005. 11/12.no. 780-782.p.

Három éve működik a holland könyvtárak digitális információs szolgáltatása, az Al@din

Hollandiában már három éve sikeresen működik a közkönyvtárak elektronikus tájékoztató szolgálata, az Al@din (*Algemeen Landelijk Dekkend Digitaal Informatienetwerk*), amelyet a nagyközönség, a könyvtárak és az olvasók egyaránt díjtalanul vehetnek igénybe (<http://www.bibliotheek.nl/>). Minden országos reklámhadjárat után megnő a szolgáltatás iránti érdeklődés, ami főleg annak köszönhető, hogy a beérkező kérdésekre jól felkészült szakemberek válaszolnak. Alapelvük az, hogy a felhasznált források pontosak és ellenőrizhetőek legyenek. Az Al@dintól elektronikus levélben lehet kérdezni, és a válasz is így érkezik – egy, de legfeljebb öt munkanapon belül. A közkönyvtárak egyesülete működteti és koordinálja országosan, a szervezőmunkát és a koordinálást tartományonként a könyvtárak végzik. A tájékoztató tevékenység négylépcsős: az első maga az önállóan tájékozódni tudó felhasználó; ha már nem boldogul, akkor lép be a következő szint (az Al@din tájékoztató szolgálata), majd az információközvetítő, végül pedig a tanácsadó szolgálat.

A beérkező kérdéseket a kérdező lakhelye alapján továbbítják az illetékes tartományba, ahol (szinte) minden helyi és regionális könyvtárban egy-egy csoport végzi a tájékoztatást (*informatie service*) pontos beosztás alapján heti négy órában. (Először a legrégebb óta várakozó kérdéseket válaszolják meg.) A bonyolultabb kérdéseket a szaktájékoztatókhoz továbbítják (*informatie bemiddeling*), akik szakterületek szerint szerveződnek (pl. irodalom, művészetek, zene stb.); ebbe a munkába már a tartományi könyvtárak, a nemzeti könyvtár és a szakkönyvtárak munkatársai is bekapcsolódnak. A legmagasabb szintű tájékoztatásban (*informatie advies*) már a közkönyvtári rendszeren kívüli szakemberek is részt vesznek (levéltárosok, az egyetemi könyvtárak munkatársai stb.).

A munkafolyamatokat minden szinten a *QuestionPoint*, az OCLC/Pica hálózati alkalmazása támogatja.

A szolgáltatás népszerűsítésére újabb kampány indult 2005 tavaszán, és ennek nyomán rendkívüli mértékben megnőtt a kérdések száma (elsősorban a fiatalok és gyermekek jelentkeztek). Figyelemre méltó, hogy a kérdezők fele beiratkozott olvasó volt.

A szolgáltatással igen elégedettek a felhasználók, de a fő célt, a közkönyvtárakról alkotott kép és vélemény (imázs) javítását nem sikerült elérni. Ennek oka főleg abban rejlik, hogy az Al@din „önálló életre kelt”, és nem kapcsolódik szervesen a könyvtárakhoz. A kérdezők zöme 13 és 19 év közötti leány és nő, vagyis jóval fiatalabb az átlagos könyvtárba járó (35-49 év közötti) népességnél. A kérések többsége a történelemmel, az egészséggel, biológiával és az oktatással kapcsolatos.

A cikk mellett két érdekes kérdés és a rájuk adott válaszok olvashatók Al@din aláírással.

(*Murányi Lajos*)

06/155

ALBRECHT, Rita: Digitale Auskunft im Verbund. Ein Jahr Infopoint Rhein-Main = Bibliotheksdienst. 39. Jg. 2005. 10. no. 1272-1296.p.

Elektronikus tájékoztatás kooperációban. Egy éves a Rajna-Majna régió InfoPoint szolgáltatása

Együttműködés -belföldi; Referenz; Statisztika [forma]; Számítógép-hálózat; Szolgáltatások használata

2003 nyarán Diane Kresh, a *Library of Congress* (LoC) olvasószolgálati munkatársa tartott előadást Frankfurtban a nemzeti könyvtárban a Rajna-Majna régió könyvtárosainak a *QuestionPoint* nevű virtuális tájékoztató szolgálatról (<http://www.questionpoint.org/>), melynek alapja az együttműködés, a szakirodalmi források kölcsönös elérése és az információs szakértelem. (A szolgáltatás lehetőségeit és pozitívumait

vizsgálta nemrég a LoC *Collaborative Digital Reference Service* nevű projektjében, amelynek eredményei beépültek a *QuestionPoint* fejlesztésébe is.) Az *OCLC* (Online Computer Library Center) megfelelő partnernek bizonyult a technikai feltételek (szoftverfejlesztés, gépi háttér) biztosításában.

Az előadás nyomán született meg az ötlet, hogy a régió különböző típusú és nagyságú könyvtárai hozzanak léte hasonló tájékoztató szolgálatot. 2003 novemberében meg is alakult az a munkabizottság, amelyik kidolgozta a tervezetet. A kooperációs modell mellett döntöttek, és konzorcium alapítását javasolták – csatlakozva a szerte a világon már működő *QuestionPoint*-szolgálathoz. Ezután többhetes próbaüzem során vizsgálták a rendelkezésre álló szoftver alkalmazhatóságát. A hesseni hálózati központ (HeBIS) is a csatlakozás mellett döntött (itt már régóta folyik egy chat-modul segítségével a használók tájékoztatása a közös OPAC-ban való kereséssel és a könyvtárközi kölcsönzéssel kapcsolatban). 2004 májusában alakult meg a konzorcium – először egyesítve Németországban egy szolgáltatásban a tudományos és közművelődési könyvtárakat –, augusztus 1-jén pedig csatlakozott a *QuestionPoint*hoz, és a szolgáltatás októberig mindenütt elindult. (A résztvevők: a nemzeti könyvtár, a frankfurti városi könyvtár, a frankfurti egyetemi könyvtár, a mainzi egyetemi könyvtár USA-könyvtára és a HeBIS hálózati központ – utóbbi végzi a koordinációs és adminisztrációs teendőket.)

A tanulmány ezután az *InfoPoint* egy évét tekinti át (a belső tájékoztatásra készült jelentés átdolgozott változatával), kitérve a gépi és személyi feltételek, továbbá a profil kialakítására, a tájékoztatást végzők képzésére, a szervezeti és szervezési kérdésekre. Részletes képet kapunk a tájékoztató szolgálat igénybevételéről, a használói csoportokról, a beérkező kérdések természetéről, a válaszokból épített adatbázisokról (knowledge bases), a rendszer működéséről, a minőségbiztosításról, a használat

statisztikai adatairól és jellemzőiről, valamint a szolgáltatás népszerűsítéséről.

A konzorcium előnyei a nehezedő (pénzügyi és személyi) feltételek közepette jelentkeztek igazán; az együttes fellépés révén mind kifelé, mind befelé nagyobb hatást tudtak elérni. A használók is nyertek a konzorcium ereje révén, magas szintű tájékoztatást kaptak, ezért kívánatos a taglétszám jövőbeli bővítése is. A Rajna-Majna Munkacsoportban az érintett könyvtárak képviselői vettek részt. A szükséges úrlapot is közösen dolgozták ki, s mindvégig sikerült a tagok motivációját megfelelő szinten tartani. A munkacsoport értékelése szerint a szolgáltatás első éve sikeres volt; a szolgáltatást kezelő *QuestionPoint*-szoftver ideálisnak és megbízhatónak bizonyult (a kisebb hibák ellenére). A könyvtárak együttműködését példásnak és gyümölcsözőnek ítélte, és az *InfoPoint* folytatását javasolta. A könyvtárak vezetői is egyetértettek ezzel, és a szolgáltatás hosszú távú kiépítését támogatták. Tervezik, hogy a jövőben a *QuestionPoint* chat-lehetőségével is élni fognak, illetve, hogy a konzorciumot újabb könyvtárakkal bővítik. (Ennek előkészületei már folynak.)

(Murányi Lajos)

06/156

LEVRAULT, Bethany R.: Integration in academic reference departments. From print to digital resources = *Acq. Libr.* 35/36.no. 2005. 21-36.p. Bibliogr.

A felsőoktatási könyvtárak tájékoztatási szerepeinek integrálása: a nyomtatottól a digitális források felé

Elektronikus dokumentum; Felsőoktatási könyvtár; Referenz; Segédkönyvtár; kézikönyvtár

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Napjainkban a referenz szolgáltatások formadalmi változáson mennek keresztül. A szűk

költségvetési keretek mellett a hagyományos modellek és a nyomtatott források használata egyre inkább megkérdőjelezhető. A cikk az egyetemi könyvtárak referenz állományának jövőjét tárgyalja, hangsúlyozva az elektronikus formátumokra való áttérés fontosságát. Néhány vizsgált kérdés: a referenz szolgálat hagyományos modellje hogyan alkalmazható az új formátumokra, milyen mértékben kell elektronikus forrásokat integrálni az állományba, az integrálást segítő új technológiák és a könyvtári katalógus szerepe. Annak ellenére – vélekedik a szerző –, hogy a túlélés érdekében a könyvtár kénytelen új technológiákhoz folyamodni, a meghatározó szerepet a változatlan alapelveknek kell játszaniuk.

(Autoref.)

Lásd még 123-124, 179

Dokumentációs eljárások és termékeik

06/157

MONTESI, Michela - URDICIAIN, Blanca Gil: Abstracts. Problems classified from the user perspective = J.Inf.Sci. 31.vol. 2005. 6.no. 515-526.p. Bibliogr. 44 tétel.

A referálás problémái a használó szemszögéből nézve

Adatbázis -mezőgazdasági; Adatbázis -pedagógiai; Használó; Hatékonyság; Referátum; Terminológia

Figyelembe véve, hogy a referátumok vizsgálata eddig kevésbé vette figyelembe a potenciális felhasználók szempontjait, a referátumokkal kapcsolatos problémákról interjúk keretében kérdezték meg felhasználókat. Hatvan véletlenszerűen kiválasztott referátumot használtak fel erre a célra. A referátumok hat különböző adatbázisból, angol, olasz és spanyol nyelven készültek az oktatás, valamint a mezőgazdaság területén. Az interjúkat két-két holland, olasz és spanyol

egyetemen folytatták le. A holland felhasználók angol nyelvű, az olasz és a spanyol felhasználók anyanyelvükön készült referátumokat kaptak. Nem vették figyelembe a referátumok eltérő tipográfiai megjelenését. A negatív megítélést tartalmazó megállapítások száma 204 volt a 144 pozitív megállapítással szemben. A pozitív megállapítások elsősorban arra szorítottak, hogy a felhasználók elismerték a kapott információk, bizonyos tudományos témák fontosságát, érdekességét.

A problémák első csoportját a pontatlan, az érthetetlen vagy nehezen érthető, a kétértelmű, valamint a megkérdőjelezhető terminológia jelentette. Problémát jelentett a felhasználók számára a referátumok túlzott tömörsége. Kifogásolták a referátumok kiegyensúlyozatlanságát, azaz bizonyos információk hiányát és (kisebb számban) a túl sok információt. A felhasználók számos esetben hiányolták az általuk az adott kutatás módszereivel, eredményeivel és a diszkusszióval kapcsolatos elvárható adatokat, vagy azok teljességét. A mezőgazdasági szakemberek inkább az eredmények, az oktatásiak a célkitűzés, a kutatás tárgya és a következtetések hiányára voltak érzékenyek. Mindkét csoport fontosnak tartotta a módszerek leírását.

A mezőgazdasági szakemberek egy sor kategória pontos, számszerű adatait, a pontos botanikai hivatkozásokat és a rövidítések teljes feloldását különösen fontosnak tartották, míg az oktatási szakemberek elvárták volna, hogy az eredeti dokumentum elolvasásához találjanak a referátumokban motivációt, és általában úgy látták, hogy a referátumokban nem volt elegendő érv és gondolat.

Az irreleváns és szükségtelen szövegrészek megítélése különböző és szubjektív volt. Az ismert tényeket, háttérismereteket felvonultató, túl hosszú bevezetések bosszantották, vagy untatták a felhasználókat. A túl sok információ más esetekben hátráltatta a felhasználókat az adatok fontosságának megítélésében, amit az ezt panaszoló válaszadók más hibáknál súlyosabbnak

ítéltek meg.

Az interjúalanyok kiemelték, hogy a referátumokkal kapcsolatos reakcióikat bizonyos vára-kozásaik irányítják. Ezek egy része már a referátumok olvasása előtt megvolt. A szerző neve, a folyóirat hírneve, korábbi előzetes tapasztalatok voltak ilyen tényezők. A referátumok olvasása közben is keletkezhetnek elvárások, főként a terminológiával kapcsolatban.

A referátumok szerkezetével kapcsolatos megjegyzések egyaránt vonatkoztak az általános keretek hiányára és egyes mondatok rossz elhelyezésére. Az oktatási témájú referátumoknál a világos és hivatalos, a mezőgazdaságiaknál az objektív stílus elvárása jelentkezett. Bár a vizsgálati szempontok között nem szerepelt, a megkérdezettek megjegyzéseket tettek a referátumok tipográfiai elrendezésére is.

A referátumokra vonatkozó különböző előírásokból gyakran hiányoznak a nagyobb számú konkrét példák, különösen annak kifejtése, hogy mit kerüljünk el. Ezeket pótolják a vizsgálat eredményei. Egyértelművé vált az is, hogy a terminológia problémái többet jelentenek, mint annak a kérdése, hogy ellenőrzött szókinccset vagy a szerző saját szavait használjuk a referátumokban.

(Koltay Tibor)

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

Lásd 111, 115, 139

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

06/158

SAUERMAN, Katrin: Brücken bauen in eine fremde Welt. Auf dem Weg zur Kooperation in Sachen multikultureller Bibliotheksarbeit = BuB. 57.Jg. 2005. 11/12.no. 789-792.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol és francia nyelven

Együttműködés a multikulturális könyvtári munka területén

Elektronikus posta; Nemzetiségi olvasó; Tapasztalatcsere; Továbbképzés

A „PL Multicultural” nevű internetes fórum iránti nagyfokú érdeklődés bizonyítja, milyen nagy szükség van Németországban a tapasztalatok megosztására a multikulturális könyvtári szolgáltatások területén. A magánkezdeményezésre indult „önsegélyező” hálózat azt a hiányt kívánja pótolni, hogy a multikulturális könyvtárügynek a DBI megszűnése óta nincs hivatalos felelőse. A magán e-mail címmel működő levelezőforum résztvevői megoszthatják egymással tapasztalataikat, javaslatokat tehetnek, segítséget adhatnak vagy kaphatnak, erősítve a nemzetközi együttműködést. A fórumnak német nyelvterületen már több mint 140 tagja van.

(Autoref. alapján)

06/159

PINDER, Chris: Customers with disabilities: the academic library response = Libr.Rev. 54.vol. 2005. 8.no. 464-471.p. Bibliogr. 6 tétel.

Hogyan kezeli az egyetemi könyvtár a fogyatékkal élőket?

Beteg olvasó; Egyetemi könyvtár; Információtechnológia

Az Egyesült Királyságban a 2003-2004-es tanévben a felsőoktatásba került hallgatók 5%-a (kb. 45 ezer fő) él együtt valamilyen hátránnyal. 41%-uk dyslexiás, 20%-uk valamilyen láthatatlan hátránnyal (diabetes, epilepszia, asztma) számolt be. 4,5% a kerekesszéket használók aránya.

Az 1995-ös Disability Discrimination Act még

nem tért ki a felsőoktatásra, a 2001-es Special Educational Needs and Disability Act (SENDA) azonban már arra készítette a felsőoktatási intézményeket, hogy foglalkozzanak a hátrányos helyzetűek problémáival. Az intézmények minőségbiztosításával foglalkozó szervezet által összeállított kódex is előírta az egyenlő elbánás kötelezettségét, sőt a megfelelő intézkedések megtételét a hátrányos helyzet leküzdése érdekében. A SENDA törvény megvalósítása három lépcsőben történik: 2002-ben az intézmények szabályzatait módosították, 2003-ban biztosították a szükséges segédeszközöket, 2005-ben volt az épületek akadálymentesítésének a határideje.

A könyvtárak feladata, hogy tudomást szerezzenek arról, mely hallgatónak van szükségük segítségre; magukat az érintetteket is meg kell győzniük, hogy az ezzel kapcsolatos információkkal senki nem él vissza; az információkat el kell juttatni a könyvtár munkatársaihoz. A SENDA előírásai arról szólnak, hogy a könyvtár irányadó dokumentumait meg kell vizsgálni, hogy ne legyenek diszkriminatívak; a könyvtári szolgáltatások legyenek elérhetőek; a nyomtatott dokumentumokat megfelelő formátumokban kell elérhetővé tenni; a webhelyek, jelzések és feliratok legyenek jól használhatók; a szolgáltatások használatához különböző eszközöket és berendezéseket kell beszerezni; a személyzetet ki kell képezni. A SCONUL (a felsőoktatási könyvtárak szövetsége) a SENDA megvalósításához irányelveket állított össze, esettanulmányokkal, amelyben összefoglalták azokat az érveket és ellenérveket is, amelyek a hátrányos helyzetű hallgatók ellátásának integrált vagy külön megszervezése mellett, illetve ellen szólnak. A SCONUL az integrált szolgáltatások mellett tette le voksát.

1999-ben a hátrányos helyzetű hallgatókkal kapcsolatos kérdések felügyeletére országos koordinátort neveztek ki. A koordinátor szerepét Skóciában később egy team vette át, amely az egész felsőoktatási szektorra nézve

foglalkozik a képzés és információs szolgáltatás stratégiai kérdéseivel, az érintett szolgáltatások munkatársainak képzését is beleértve. A JISC (Joint Information Systems Committee) TechDis kezdeményezése az épületek és szolgáltatások hozzáférhetőségét és az esélyegyenlőséget vizsgálja a felsőoktatásban, valamint képzést szervez a hátrányos helyzettel kapcsolatos témákról.

A Skóciában folyó rendezvények egy része a SCURL (Scottish Confederation of University and Research Libraries) égisze alatt zajlik. A rendezvények célja a szolgáltatások és eszközök számbavétele, információcsere, külső szakemberek meghallgatása. Összeállítottak egy szempontrendszert az intézmények auditálásához is. Hasonló kezdeményezések sokfelé folynak (Open Rose Group, CLAUD stb.) Az Aston University könyvtárának esete tipikusnak mondható. Az épületet, a berendezéseket és a szolgáltatásokat jelentősen át kellett alakítaniuk, hogy a dyslexiások, látás- és mozgássérültek, halláskárosultak igényeihez igazodjanak. A gyakorlati kivitelezés során kicserélték a nehéz bejárati üvegajtót, a szolgáltatási helyeken halláskönnyítő készülékeket szereltek fel, a pulatok magasságát beállították, megfelelő hardvert és szoftvert szereztek be. A könyvtárosok segítenek a másolásban, színes papírt biztosítanak, a kölcsönzésnél speciális szolgáltatásokat ajánlanak fel. Az információs brosrák a weben is elérhetőek.

A SENDA előírásainak megvalósítási területei a következők: megfelelően képzett személyzet, akadálymentes fizikai és információs környezet, segítő technológia és szoftver a könyvtár erre a célra kijelölt területein. A szolgáltatások és a könyvtárápület ésszerű átalakítása során természetesen még sok más tennivaló felmerülhet.

(Hegyközi Ilona)

06/160

BEATON, Marion: Glasgow City Council: library, information and learning services for disabled people in Glasgow = Libr.Rev. 54.vol. 2005. 8.no. 472-478.p. Bibliogr.

Milyen könyvtári, információs és tanulást segítő szolgáltatásokat nyújt Glasgow városa a fogyatékkal élőknek?

Felnőttoktatás; Hátrányos helyzetű olvasó; Információtechnológia; Városi könyvtár

Vizsgálatok szerint Glasgow-ban kb. hatezer 19 évesnél fiatalabb és 43 ezer 19 és 60 év közötti hátrányos helyzetű lakos él. A közkönyvtári szolgáltatások fejlesztésénél, a kulturális, szabadidős, tanulási szolgáltatásokhoz való hozzáférés területén messzemenően az esélyegyenlőség biztosítására törekszik a fenntartó, a városi önkormányzat illetékes osztálya (Glasgow City Council: Cultural and Leisure Services: Libraries, Information and Learning). A vonatkozó esélyegyenlőségi politika és akcióterv (2005) figyelembevételével foglalkoznak a fizikai hozzáféréssel, a személyzet képzésével és más kérdésekkel, és figyelemmel kísérik az akcióterv megvalósulását. A 36 könyvtár és tanulási központ legtöbbjét, a mozgó tanulási központot is beleértve, látogatni tudják a mozgássérültek, és különböző eszközök is rendelkezésükre állnak a használathoz. Az épületeket az elérhetőség szempontjából auditálják, a szükséges átalakításokat (pl. automatikusan nyíló ajtók) tervbe veszik és a pénzeszközöktől függően kivitelezik.

A közkönyvtáraknak gondolniuk kell azokra is, akik valamilyen okból nem veszik igénybe szolgáltatásaikat. Önkéntes csoportokkal és egyénekkel konzultálva alakítják ki a fizikai szempontból hátrányos helyzetűek számára szóló kínálatot. Ebben szerepelnek például információtechnológiai tanfolyamok, elsősegély, stresszkezelés, főzőtanfolyam. A tanfolyamhoz kapcsolódik a könyvtárral való ismerkedés is. Az egyes könyvtárak tanulási központjai részét

képezik a városban folyó online tanulási programoknak (Real). Különböző pályázatok (Bill and Melinda Gates Foundation, Learn Direct Scotland) segítségével a tanulási központok számítógépeit igyekeznek segítő eszközökkel (képernyőolvasó és –nagyító szoftver, speciális egér, érintéses képernyő, nagy billentyűzet) felszerelni.

A *Learning Solutions* program keretében gondoskodnak a használók képzéséről, az oktatási anyagokról, a szolgáltatást végző személyzet oktatásáról és a szolgáltatások marketingjéről. A hasonló *Momentum* program a közkönyvtárakat kifejezetten jó helyszíneként tartja számon a fizikai vagy társadalmi szempontból hátrányos helyzetűek esélyeinek növelésére.

A könyvtári hálózat legnagyobb könyvtára (egyben Európa egyik legnagyobb referenzs könyvtára), a Mitchell Library szintén felkészült a hátrányos helyzetűek fogadására, mind technikai eszközökkel, mind személyzettel. Töreksenek az épület megfelelő átalakítására is. A hallássérült emberek számára jeltolmácsolással tartanak könyvtárbemutató túrákat.

A fiókkönyvtárakban nagy választékban állnak rendelkezésre öregetűs és hangos könyvek a legkülönbözőbb hordozókon, és minden korosztály igényeit figyelembe véve. Csatlakoztak a *Right to Read* kampányhoz, amely a vakok számára nagyobb választékot követel, mert jelenleg a nyomtatott dokumentumok kb. 5%-a érhető el más formátumban. A *Healthy Reading* (egészséges olvasás) program keretében a helyi orvosok könyveket is „felírhatnak” a stresszel vagy más érzelmi problémákkal küszködők számára. A „receptekért” a könyvtárak megfelelő olvasmányokat ajánlanak, ezeket nagy gondal már előre kiválasztották. A város több területén van mód könyvek házhoz szállítására.

Az említett szolgáltatások népszerűsítésére minden alkalmat megragadnak, például a 2005-ben Glasgow-ban megrendezett paraolimpiát is felhasználták a könyvtárak.

A személyzet kezdeti és folyamatos képzését

megoldották, a *Momentum* programmal kooperálva. Hetente egy órát rendszeresen rászánnak az ismeretek frissítésére.

(Hegyközi Ilona)

06/161

MATTHAEIDESOVÁ, Marta: Od rizika vylúčenia k právu na začlenenie. Problematika prieskumov prístupu k informáciám a využívaníu knižničných služieb zrakovo postihnutými používateľmi = Knižnica. 6.roč. 2005. 10.no. 13-19.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

A kizárás veszélyétől a bekapcsolódás jogáig. A látáskárosultak könyvtárhasználatának kérdései

Információtechnológia; Vak könyvtárhasználó

A cikk bemutatja a vakok és gyengén látók szlovákiai könyvtárának (Matej Hrebenda, Lőcse) fél évszázados történetét és szolgáltatásait. E központi könyvtár fő tevékenységi köréhez tartoznak a Braille-kiadások, továbbá hangos könyvek és a digitális dokumentumok előállításai. A könyvtár Szlovákia 25 közkönyvtárának, valamint a látássérült emberekkel foglalkozó iskoláknak és iskolai könyvtáraknak is kölcsönöz hangos könyveket és egyéb hanganyagokat. Meg kell azonban említeni, hogy a sérült használóknak nyújtott tudományos könyvtári szolgáltatások jelenleg nem kielégítőek Szlovákiában, ezért külföldi könyvtárak igénybevételeire is szükség van. A VEGA 1/9236/02 nevű kutatási program vonatkozó eredményeinek közreadásával a cikk fel szeretné hívni a figyelmet a látássérültekkel foglalkozó pedagógiára és könyvtári szolgáltatásokra irányuló kutatások hasznosságára.

(Autoref. alapján)

06/162

MOJSKÁ, Lubica: Prieskum zrakovo postihnutých používateľov knižnic = Knižnica. 6.roč. 2005. 10.no. 19-23.p.

Res. angol nyelven

Felmérés látáskárosult könyvtárhasználók körében

Felmérés; Igénykutatás könyvtári szolgáltatásokra; Vak könyvtárhasználó

2004-ben felmérés készült Szlovákia 13 nyilvános könyvtárában a látássérültek könyvtárhasználati szokásairól. A kétféle kérdéstípusú tartalmazó kérdőív összeállításában a látássérült könyvtárhasználókkal kapcsolatos korábbi tapasztalatokat vették alapul.

Az első részben nemre, életkorra, használói típusra vonatkozó, látással kapcsolatos adatok szerepeltek. A második rész tíz kérdése a használói szokásokkal függött össze.

A kérdőív nyomtatott, öregbetűs formátumú volt. A látássérültek használói szokásait 2002-ben már vizsgálták (K1), a jelenlegi kutatás, ennek a 3. szintjét valósította meg (K3).

A 183 megkérdezett használó 61,2%-a nő, 38,8%-a férfi volt. Életkori megoszlás szerint 18-30 év közötti 12%, 30-50 év közötti 41,1%, 50-60 év közötti 20,8%, 60 fölötti 36,1% volt.

A látássérültség mértéke szerint: nem látó (vak) 29,5%, részlegesen látó 42,1%, gyengénlátó 28,4%. A megkérdezettek 80,9%-a volt tagja a Vakok Szövetségének. A használói típus szerint középiskolás 0,5%, felsőoktatási hallgató 1,7%, alkalmazott 8,2%, munkanélküli 19,1%, nyugdíjas 70,5%.

A látássérültek idegen nyelvismeretére jellemző, hogy 24,6% beszél legalább egy idegen nyelven (10,9% oroszul, 9,3% németül, 6% angolul, 2,7% franciául, 1,6-1,6% csehül és magyarul). A sérültek 74,9%-a nem beszél semmilyen idegen nyelven.

A könyvtárhasználat módjára vonatkozó kérdésre 52,9% válaszolta a személyes használatot, 32,2% más személy közreműködésével, 7,5% házhozzállítással, 7,5% pedig vegyesen veszi igénybe a szolgáltatásokat.

Az információforrások közül 77,6% a könyves publikációt választotta, 16,9% a periodikákban közölt forrásokat, 2,2% adatbázisokat, 3,8% internetoldalakot, 1,2% pedig egyebet jelölt meg. A dokumentumtípusok közül 10,9% írásos anyagot, 85,8% hangzó anyagot, 3,8% Braille-írással készült anyagot, 1,6% elektronikus dokumentumokat, 4,4% internetes szövegeket jelölt meg. A használt anyagok műfajai között 1,6% tankönyv, 16,9% szakirodalom, 80,9% szépirodalom, 10,9% mese, 5,5% nyelvtanfolyami anyag, 3,3% kézikönyv, 0,5% címtár, 6,6% egyéb szerepelt. A könyvtári szolgáltatásokkal kapcsolatban abszolút elégedettséget fejezett ki 8,2%, 39,8% pedig javaslatokat fogalmazott meg. A könyvtár tereiben való tájékozódást jónak találta 74,8%, elégségesnek 17,0%, nem elegendőnek 4,4%.

A könyvtári szolgáltatások értékelését összességében kiválóan minősítette 46,7%, nagyon jónak 26,9%, jónak 18,9%.

Az első és a harmadik kutatás eredményei hasonló adatokat közöltek, a kérdőív ugyanaz volt. A két kutatás közötti eltérések az alábbiakban

összegezhetőek:

- az első kutatás csak egy könyvtárban zajlott, a harmadik pedig szlovákiai nyilvános könyvtárakban;
- az első kutatás résztvevői között 18 évnél fiatalabb használók is szerepeltek, a harmadik kutatásban kizárólag felnőttek vettek részt.

Mindkét kutatás megerősítette a női nem dominanciáját, a személyes könyvtárhasználatot a használók körében. A csomagküldő szolgálat ingyenes lehetőségével alig néhányan éltek. Többen is említették, hogy a könyvtár messze található a lakóhelyüktől, ezért legfeljebb csak havonta egyszer élnek a használat lehetőségével. Mindkét kutatás megerősítette, hogy a legkedveltebb dokumentumok a hangos könyvek. A személyzet értékelése mindkét kutatásban pozitív volt, a szolgáltatásokkal többségében elégedettek voltak. A technikai feltételek között mindkét kutatás hiányosságként rögzítette a speciális, hangos számítógépek és internetes hozzáférés lehetőségét.

A két kutatás között tehát nem voltak extrém különbségek, nem várt eredmények. A felmérés rámutatott a látássérült használók aktuális helyzetére a könyvtári szolgáltatások lehetőségei terén.

(Prókai Margit)

Lásd még 122

Tájékoztatási rendszerek

Hálózatok, regionális rendszerek

Lásd 108, 114, 128, 132, 149, 152, 154-155, 165, 177

Természettudományi és műszaki tájékoztatás

06/163

NIKONOROVA, Ekaterina Vasil'evna: Formirovanie i rasprostranenie ekologičeskogo znaniâ: informacionno-komunikacionnye aspekty = Bibliotekovedenie. 2005. 5.no. 28-33.p. Bibliogr. 7 tétel.

Ökológiai ismeretek terjesztésének információs-kommunikációs aspektusai

Tájékoztatás -környezetvédelmi; Tájékoztató munka